

Є. Д. Стрельцова

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права,
заслужений працівник освіти України

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРЕДМЕТ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО МОРСЬКОГО ПРАВА

Традиційно міжнародне приватне морське право (далі — МПрМП) вважається «особливою підгалуззю» міжнародного приватного права (далі — МПрП) і таким, що являє собою сукупність міжнародних договірних уніфікованих цивільно-правових і колізійних норм, а також національних колізійних норм, регулюючих майнові відносини торговельного мореплавства, ускладнені іноземним елементом [1, с. 64]. Отже, природа МПрП зумовлює природу МПрМП і дозволяє здійснювати аналіз тих чи інших проблем МПрМП крізь призму загальних положень і уявлень про МПрП. Наприклад, це стосується теоретичних питань визначення системної належності МПрМП, місця МПрМП у системі внутрішньдержавного морського права, співвідношення МПрМП і міжнародного публічного морського права, його нормативного складу тощо. Наведені проблеми тісно пов'язані, зокрема, з питанням про предмет МПрМП, виявлення особливостей якого і мають за мету ці тези.

Почати розгляд треба з констатації факту, що у доктрині й досі не сформоване єдине уявлення про предмет міжнародного приватного права. Виходячи з доктринального та законодавчого визначення, загально прийнятою є думка, що предметом міжнародного приватного права є приватноправові відносини, ускладнені іноземним елементом. Цієї думки дотримуються, наприклад, такі відомі вчені, як А. С. Довгерт, Г. К. Дмитрієва, М. М. Богуславський та інші. За визначенням А. С. Довгерта, предметом міжнародного приватного права є приватноправові відносини з іноземним елементом або міжнародні приватноправові відносини, чи приватноправові відносини міжнародного характеру [2, с. 15]. Із законодавчого визначення слідує, що предметом міжнародного приватного права є приватноправові відносини з іноземним елементом, учасниками яких є фізичні та юридичні особи (ст. 1, 2 Закону України про міжнародне приватне право).

Дискусії тривають стосовно різних складових терміна «приватноправові відносини з іноземним елементом». По-перше, це стосується терміна «приватноправові відносини». Згідно з точкою зору деяких вчених, приватноправовими вони вважаються тому, що за своєю природою є відносинами, які регулюються у межах кожної держави нормами різних галузей приватного права [3, с. 9–10]. По-друге, не є однозначним ставлення до терміна «правовідносини» як предмета міжнародного приватного права. Критики такої редакції терміна як аргумент висувають теорію про те, що предметом права є суспільні відносини, які стають правовідносинами лише внаслідок їх урегулювання нормами права [1, с. 66]. Переважаючою все ж є думка про доречність, коли йдеться про МПрП, вживання саме терміна «правовідносини» як такого, що відображає сучасний, природно-правовий підхід до розуміння права [2, с. 12–13]. По-третє, загально визнаною в науці є думка стосовно категорії «іноземний елемент» — другої ознаки предмета міжнародного приватного права — як такої, що відноситься до суб'єктів правовідносин, об'єктів правовідносин та юридичного факту, у результаті якого виникають, змінюються або припиняються правовідносини (Л. П. Ануфрієва, А. С. Довгерт, Г. Л. Дмитрієва, А. Л. Маковський та інші). Утім, окремі вчені не підтримують таких поглядів, вважаючи, що іноземний елемент не є складовою структури правовідносин, і тому, на їхню думку, доречно говорити про «іноземні характеристики... соціального відношення, яке регулюється нормами права» [4, с. 29–30], або про «складний фактичний склад» правовідношення [5, с. 88]. Проте термін «іноземний елемент» міцно закріпився у доктрині і законодавстві, вказуючи на міжнародний характер правовідносин у тому розумінні, що саме його наявність «выводить» приватноправові відносини за межі однієї держави та зв'язує їх з правом різних держав, і таким чином вони стають транскордонними і потребують застосування норм МПрП.

Наведені вище положення дозволяють перейти до безпосереднього розгляду предмета МПрМП. Відомо, що діяльність у зв'язку з використанням Світового океану, або морекористуванням, породжує між учасниками цієї діяльності різного роду відносини, у тому числі майнові, які за своєю природою, будучи врегульовані правом, є цивільно-правовими у широкому

розумінні (включаючи і трудові правовідносини, які останнім часом набувають актуальності). Причому коло цих правовідносин досить велике і охоплює такі сфери, як право власності й інші речові права на морські судна; забезпечення виконання зобов'язань (іпотека морського судна, утримання вантажу, арешт судна для забезпечення морських вимог). Крім того, окрему групу відносин складають договірні правовідносини з надання різних послуг у сфері морської транспортної діяльності: перевезень вантажу, перевезень пасажирів та багажу, буксирування, транспортної експедиції, морського агентування, морського страхування (та його різновидів) тощо. У свою чергу, серед групи відносин з перевезення вантажу можна виділити перевезення за коносаментом, за рейсовим чартером, за генеральними контрактами, за букінг-нот, берс-нот та інші. Слід також виділити правовідносини із заподіяння шкоди на морі, які виникають у випадках зіткнення суден, заподіяння шкоди портовим спорудам, із забруднення з суден моря та узбережжя тощо. Особливу групу правовідносин, притаманну виключно МПрМП, складають правовідносини з загальної аварії, договору про рятування, правовідносини, що виникають у зв'язку з обмеженням відповідальності судовласника тощо. Міжнародний характер мореплавства зумовлює і «міжнародний» характер відносин, які виникають у цій галузі. Однак, на відміну від приватноправових відносин в інших галузях, характерною рисою «морських» правовідносин є ускладненість їх, умовно кажучи, «багатонаціональним» іноземним елементом за різними показниками, тобто одне і те ж відношення може бути зв'язаним з правопорядками різних держав за суб'єктом, об'єктом та юридичним фактом одночасно. Таке становище є характерним, наприклад, для правовідносин з перевезення вантажу морським транспортом, коли власник вантажу, перевізник, судовласник, отримувач вантажу мають різну національну приналежність, а місце складення договору, порт відправки та порт доставки вантажу теж знаходяться на території різних держав.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що предмету МПрМП притаманні ті ж риси — приватноправові відносини та іноземний елемент, що є характерними для МПрП загалом, проте приватноправові відносини у сфері торговельного мореплав-

ства відрізняються своєю специфікою, що зумовлено використанням для його цілей особливого об'єкта — морського судна, здійсненням діяльності часто в небезпечних умовах, а також міжнародного характеру цієї діяльності. У свою чергу, такі правовідносини потребують особливих методів регулювання, серед яких, на нашу думку, перевагу треба надати методу уніфікації (у будь-якій з його форм).

Література

1. Иванов Г. Г. Международное частное морское право [Текст] / Г. Г. Иванов, А. Л. Маковский. — Л. : Судостроение, 1984. — 280 с.
2. Довгерт А. С. Загальна характеристика міжнародного приватного права [Текст] / А. С. Довгерт // Міжнародне приватне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Довгерта і В. І. Кисіля. — К. : Алерта, 2012. — С. 10–36. — 376 с.
3. Международное частное право [Текст] : учебник / отв. ред. Г. К. Дмитриева. — 4-е изд., перераб. и доп. — Москва : Проспект, 2016. — 680 с.
4. Рубанов А. А. Имущественные отношения в международном частном праве [Текст] / А. А. Рубанов // Правоведение. — 1982. — № 6. — С. 28–33.
5. Богуславский М. М. Характер отношений, регулируемых международным частным правом [Текст] / М. М. Богуславский // Международное частное право: современные проблемы. — М. : ТЕИС, 1994. — С. 83–88.